

Для тых, хто вырашыў пайсці ў педагогічную навуку

В. У. Чэчат,
кандыдат
педагагічных навук,
вучоны сакратар
Спецсавета па
абароне дысертацый

Нацыянальнаму інстытуту адукацыі даручана каардынацыя даследаванняў па праблемах адукацыі ў Беларусі і дзяржаўнай праграме "Дзеці Чарнобыля". Для выканання гэтых функцый у нас дзейнічаюць Каардынацыйны савет па навуковых даследаваннях і аддзяленне псіхалага-педагагічных праблем Чарнобыля.

У інстытуце працуе 165 навуковых супрацоўнікаў, у тым ліку 2 акадэмікі Акадэміі педэгагічных навук, 17 доктароў і прафесараў, 75 кандыдатаў навук і дацэнтаў. Яны вядуць распрацоўку звыш 60 актуальных праблем педагогікі, псіхалогіі, культуралогіі, філасофіі, эканомікі, сацыялогіі і гісторыі адукацыі. Вось некаторыя з іх: "Філасофскія асновы нацыянальнай сістэмы адукацыі", "Сацыялогія адукацыі і выхавання ў нацыянальнай школе", "Распрацоўка канцэптуальных падыходаў да ўдасканалення месці і тэхналогіі навучання ў сельскай школе", "Адукацыя і выхаванне ў сістэме культуры этнасу", "Сістэма выхавання ў нацыянальнай школе", "Сацыяльна-псіхалагічныя заканомернасці і ўмовы развіцця адоранасці ў дзяцей", "Навукова-педагагічныя асновы дзейнасці класаў рэальнага напрамку", "Навукова-метадычныя асновы і змест адукацыі і выхавання ў нацыянальнай спецыяльнай школе", "Шляхі і формы аказання псіхалага-педагагічнай дапамогі сучаснай сям'і", "Даследаванне гісторыі этнапедэгагікі Беларусі са старажытных часоў да 1917 г.", "Асветнікі і педагогі Беларусі XVI — пачатку XX ст.", "Распрацоўка сацыяльна-эканамічных і арганізацыйна-прававых праблем развіцця адукацыі ва ўмовах новых

сістэм эканамічных адносін у грамадстве", "Навукова-практычныя асновы стандартызацыі нацыянальнай сістэмы адукацыі" і інш.

Цяпер у нас рыхтуюць дысертацыі 20 доктарантаў, у аспірантуры навучаюцца 190 аспірантаў і саіскальнікаў.

Спецыялізаваны савет Д.056.07.01 па абароне дысертацый на саісканне вучонай ступені доктара навук мае права таксама праводзіць абарону кандыдацкіх дысертацый па трох спецыяльнасцях: 13.00.01 — тэорыя і гісторыя педагогікі (па педэгагічных навук), 19.00.01 — агульная псіхалогія, гісторыя псіхалогіі і 19.00.07 — педэгагічная і ўзростава псіхалогія (па псіхалагічных навук).

За тры гады ў Спецсавеце абаранілі доктарскую і кандыдацкія дысертацыі 27 работнікаў адукацыі (3 настаўнікі школ і выкладчыкі каледжаў, 8 дырэктараў школ, ПТВ, пазашкольных устаноў і іх намеснікаў, 4 работнікі інстытута ўдасканалення настаўнікаў, 3 — раённых і абласных упраўленняў адукацыі, 7 выкладчыкаў вышэйшых навучальных устаноў, 2 супрацоўнікі Нацыянальнага інстытута адукацыі). Прычым большасць з іх (23 чалавекі) — работнікі адукацыі Рэспублікі Беларусь і 3 — СНД.

Тэматычны агляд абароненых дысертацый

Асобныя праблемы дыдактыкі былі разгледжаны ў дысертацыях У.І.Агаркава "Педэгагічныя ўмовы фармавання пазнавальных інтарэсаў падлеткаў сродкамі гульні-святаў (у перыяд летняга аздаравлення адпачынку)", Ю.А.Іванова "Арганізацыйна-

педагогічнае забеспячэнне дыферэнцаванага навучання ў сельскай школе", Н.У.Касцюковіч "Унутрыкласная індывідуалізацыя навучання вучняў-падлеткаў ва ўмовах агульнаадукацыйнай школы", Л.У.Марышчук "Псіхалага-педагогічныя ўмовы інтэнсіфікацыі працэсу навучання лексіцы замежнай мовы", М.У.Міхалковіч "Фармаванне эканамічнага мыслення старшакласнікаў у працэсе навучальнай і вытворчай працы", Г.В.Сяркуццева "Тэорыя і практыка падрыхтоўкі кадраў у вышэйшых прафесійных вучылішчах, С.У.Якавенкі "Пазнавальныя задачы як сродак павышэння эфектыўнасці навучальнага працэсу (на матэрыяле дысцыплін прыродазнаўча-матэматычнага цыкла)".

У.І.Агаркаў выдзяляе педагогічныя функцыі гульні-святаў (інфармацыйна-камунікатыўную, пазнавальна-развіваючую, крэатыўную), якія спрыяюць росту творчага патэнцыялу падлеткаў ва ўмовах летняга аздарэўленчага адпачынку. Ён распрацаваны і абгрунтаваны інтэграцыйны сродак фармавання пазнавальных інтарэсаў падлеткаў — гульні-святы. Раскрываюцца іх выхавальныя магчымасці, даецца абгрунтаванне структуры і зместу пазнальнай падрыхтоўкі і правядзення гэтых гульні-свят, вызначаны роля і значэнне метадычнага забеспячэння, распрацаваны яго аптымальны варыянт і метадыка выкарыстання важных і педагогаў. Гульні-святы далі станоўчы эффект у школах у перыяд навучальнага года (Добрушская няпоўная сярэдняя школа Сакскага раёна Крыма, СШ №195, 573 г. Масквы, Глыбаўская СШ Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці і інш.). У ходзе эксперыменту распрацавана комплекснае метадычнае забеспячэнне, якое ўключае праграмы падрыхтоўкі вожатых і педагогаў, брашур, метадычныя дапаможнікі, кампакт-выданне, комплекты слайдаў, інструкцыйна-метадычныя відэафільмы, фанаграмы.

Ю.А.Іваноў выявіў магчымасці сельскай школы ў дыферэнцаваным навучанні (арганізацыя міжшкольнай

дыягнастычнай службы, стварэнне гомогенных класаў школы I ступені і груп профільна-прадметнага і профільна-прафесійнага напрамкаў, распрацоўка тэхналогіі кіравання дзейнасцю раённага аддзела адукацыі па ажыццяўленні дыферэнцыяцыі навучання); стварыў структурна-функцыянальную мадэль яго сістэмы ў сельскай школе, распрацаваў дыягнастычнае забеспячэнне, устанавіў крытэрыі эфектыўнасці (усеагульнасць, непарыўнасць, дынамічнасць, гібкасць, варыятыўнасць), раскрыў умовы яго аптымальнай арганізацыі (інварыянтны змест адукацыі, інтэграцыя прадметаў, навуковая перападрыхтоўка педагогічных кадраў, уключэнне вучняў у розныя віды творчай дзейнасці, стымуляванне да самаадукацыі). Практычная важнасць даследавання ў тым, што Ю.А.Іваноў ажыццявіў дыягностыку гатоўнасці дашкольнікаў і вучняў усіх узроставак груп да дыферэнцаванага навучання, выявіў крытэрыі і метадыку вызначэння гатоўнасці педагогічных калектываў да розных варыянтаў гэтага навучання, склаў новы план згодна з задачкамі аўтарскай мадэлі.

Л.У.Марышчук распрацавала і эксперыментальна апрабавала новую тэхналогію навучання замежнай мове на аснове прыёмаў стымуляцыі пазнавальных працэсаў, у прыватнасці міжвольнай памяці, для дасягнення больш трывалага засваення лексічнага мінімуму. Ёю псіхалагічна аргументавана тэхналогія эмацыянальнага стымулявання міжвольнай памяці з мэтай дасягнення неабходнага мінімуму слоўнікавага запаса як базавага для далейшага авалодвання аўдыраваннем, гаварэннем і перакладам. Выяўлены аптымальныя паказчыкі колькасці паўтараў вывучаемых лексічных адзінак, паўз паміж словамі і фразамі, якія перадаюцца іх інтанацыйнай структурай, ацэнена значнасць эмацыянальнага і матывацыйнага фактараў у рэалізацыі магчымасцей стымулявання міжвольнай памяці. Складзены па гадах навучання праграмы, у тым ліку і для дзяцей малодшага школьнага ўзросту, пры навучанні з 6 гадоў. Даецца прыклад-

ны змест матэрыялу для правядзення спецыяльных трэнінгаў з мэтай засваення неабходнага мінімуму лексікі замежнай мовы — “упнаклексаў” (практыкаванняў для назапашвання іншаземнай лексікі). Падрыхтаваны адпаведныя запісы на магнітнай плёнцы і навучальна-метадычны камплект для вучняў I—VI класаў.

М.У.Міхалковіч аналізуе ўзаемасувязь эканамічнага мыслення з эканамічнай адукацыяй, эканамічным і працоўным выхаваннем школьнікаў, вызначае шляхі і спосабы фармавання эканамічнага мыслення ў працэсе вывучэння дысцыплін школьнай праграмы, паказвае ўзаемасувязь яго развіцця ў школьнікаў з гаспадарча-разліковай дзейнасцю навучальнай установы, прапануе сістэму вызначэння эфектыўнасці гэтай работы. Яго сістэма фармавання эканамічнага мыслення школьнікаў у навучальна-выхаваўчым працэсе і грамадска карыснай, вытворчай працы можа выкарыстоўвацца ў дзейнасці сярэдніх агульнаадукацыйных школ, класаў з эканамічным ухілам, гурткоў, прадпрыемстваў, якія арганізуюць вытворчую працу школьнікаў.

Г.В.Сяркуцэў у доктарскай дысертацыі на аснове аналізу псіхалага-педагагічных, метадалагічных, арганізацыйна-кіраўніцкіх праблем, практыкі работы навучальных устаноў новага тыпу і вынікаў навуковага даследавання зрабіў тэарэтычнае абгрунтаванне канцэпцыі Вышэйшага прафесійнага вучылішча, у якой раскрываецца сістэма падрыхтоўкі рабочага вышэйшай кваліфікацыі з глыбокімі і трывалымі ведамі асноў фундаментальных і тэхнічных навук, сучасным эканамічным мысленнем, з практычнымі навыкамі па спецыяльнасці, з гатоўнасцю да бесперапыннага прафесійнага самаўдасканалення. Вопытны дырэктар ВПВ і даследчык распрацаваў тэарэтычную мадэль працоўнай дзейнасці кваліфікаваных рабочых і інварыянтны камплект прафесійнай падрыхтоўкі, які характарызуецца п'яцю групамі ведаў і ўменняў: элек-

тратэхнічнага, аўтаматэатэхнічнага, механатэхнічнага, арганізацыйнага і эканамічнага зместу. Ём прапанавана структура і змест прафесійна-кваліфікацыйнай характарыстыкі (ПКХ), інавацыйная сістэма выхаваўчай работы ў ВПВ з вывучэннем функцый адміністрацыі, педагагічнага і вучнёўскага самакіравання.

С.У.Якавенка правёў класіфікацыю пазнавальных задач па характары разумовай дзейнасці вучняў (навучальныя, трэніровачныя, пошукавыя, даследчыя), па спосабе іх рашэння (арыфметычныя, алгебраічныя, геаметрычныя, графічныя, эксперыментальныя), па відзе сувязі паміж пазнавальнымі і навучальнымі (з рознымі відамі пазнавальных супярэчнасцей). Ём распрацавана тэарэтычная канцэпцыя пабудовы іх дыдактычнай сістэмы на аснове паэтапнага развіцця пазнавальнай самастойнасці на тлумачэнне добра вядомых з'яў у новых сітуацыях: якія знаёмяць вучняў з новымі з'явамі, колькаснымі характарыстыкамі фізічных велічынь, з новымі прыборамі і ўстаноўкамі, якія паказваюць развіццё айчыннай навукі і тэхнікі; якія даюць уяўленне аб спосабах вымярэння фізічных велічынь. Даследчыкам вызначаюцца функцыі пазнавальных задач у выхаваўчым і развіццёвым навучанні (навучальная, развіццёвая, выхоўваючая, стымулюючая, матывацыйная); выдзяляюцца галоўныя ўмовы, якія забяспечваюць усебаковае іх выкарыстанне ў навучальнай дзейнасці школьнікаў (развіццё індывідуальных магчымасцей і асаблівасцей асобы вучня, навучанне культуры разумовай працы, сістэмнае авалодванне прыёмамі і метадамі навучальнай дзейнасці з улікам яе відаў, забеспячэнне творчага характару навучання школьнікаў).

Н.У.Касцюковіч абгрунтоўвае эфектыўнасць унутрыкласнай індывідуалізацыі навучання на аснове рацыянальнай структуры і адбору навучальнага матэрыялу і спалучэння інтра- і інтэріндывідуальнага падыходаў да вучняў-падлеткаў. Ёю распрацавана тыпалогія вучняў для

ажыццяўлення дыферэнцыяцыі навучання ў класе, праведзены структурна-лагічны аналіз дапаможнікаў для вучняў VI—VIII класаў, прапанавана сістэма задач і практыкаванняў, якая дазваляе ажыццяўляць унутрыпрадметную індывідуалізацыю навучання школьнікаў на ўроках планіметрыі.

Разнастайныя пытанні псіхалогіі разглядаюцца ў дысертацыйных даследаваннях Т.Д.Аляксеевай “Функцыянальнае ўзаемадзеянне аператыўнай і доўгачасовай памяці пры авалодванні вусным перакладам”, І.І.Аўчарэнкі “Актывізацыя мнемічных працэсаў як спосаб інтэнсіфікацыі авалодвання замежнай мовай”, Л.А.Домніч “Псіхалагічныя ўмовы выкарыстання нагляднасці ў працэсе навучання замежнай вуснай мове (на этапе яе далейшага засваення)”, П.А.Рабцава “Фармаванне псіхалагічнай гатоўнасці вучняў да сельскагаспадарчай працы ў ўмовах пераходу да рыначнай эканомікі” і Л.А.Сямчук “Разуменне настаўнікам вучня і самога сябе ў канфлікце”.

Т.Д.Аляксеевай упершыню эксперыментальна даследаваны колькасныя асаблівасці функцыянальнага ўзаемадзеяння аператыўнай і доўгачасовай памяці ў працэсе авалодвання паслядоўным, сінхронным перакладам, перакладам з роднай мовы на замежную і наадварот. Даследаванне паглыбляе ўяўленне аб развіцці аператыўнай памяці і яе функцый, адкрывае новыя шляхі ў кіраванні мнемічнымі працэсамі. Эксперыментальная метадыка аўтара ўкаранёна ў практыку навучання вуснаму перакладу моўных і нямоўных навучальных устаноў.

І.І.Аўчарэнка аналізуе ўмовы і дынаміку станаўлення аптымальнай гатоўнасці памяці да ўзнаўлення замежнай мовы, вызначае асаблівасці інтэнсіфікацыі авалодвання ёю пры дапамозе мэтанакіраванай актывізацыі мнемічных працэсаў, удакладняе меры ўздзеяння розных спосабаў знешняга і ўнутранага паўтарэння на прадукцыйнасць засваення матэрыялу. Карыснай знаходкай аўтара з’яўляюцца прапановы

па практычнай дыягностыцы ўзроўняў гатоўнасці памяці да ўзнаўлення вывучанага.

Л.А.Домніч расказвае пра нагляднасць як комплекснае прадметна-маўленчае асяроддзе, якое мадэлюецца з розных відаў на ўсіх этапах авалодвання замежнай мовай. Гэтае штучнае асяроддзе ўзнаўляецца пры дапамозе тэхнічных сродкаў (відэа- і гуказапісаў), якія дапаўняюць і кампенсуюць навучальныя ўздзеянні выкладчыка. Ёю тэарэтычна і эксперыментальна абгрунтавана інтэнсіфікуючая роля зрокавай дынамічнай нагляднасці пры вывучэнні замежнай мовы, паказана, як нагляднасць аказвае накіраванае ўздзеянне на свядомасць, выклікае пэўныя працэсы ў сістэме знешняй і ўнутранай мовы.

П.А.Рабцавым прапануюцца ўмовы фармавання псіхалагічнай гатоўнасці вучняў да сельскагаспадарчай працы ў перыяд пераходу да рыначных адносін (стварэнне адпаведнай базы для працоўнага і прафесійнага навучання, іх арганічная ўзаемасувязь з пазаўрочнай дзейнасцю, узмацненне эмацыянальнага аспекту навучання, раскрыццё асноўных відаў і перспектыв сельскагаспадарчай дзейнасці ва ўмовах рынку, выяўленне і ўлік найбольш значных матываў вучняў у розных відах дзейнасці). Ім таксама скарэктываваны змест працоўнага і прафесійнага навучання з улікам змяненняў у сельскагаспадарчай вытворчасці, асаблівасцей рыначных адносін, рэгіянальных умоў.

Л.А.Сямчук упершыню даследавала асаблівасці разумення іншага і самога сябе ва ўмовах канфліктаўнага ўзаемадзеяння ў сістэме “настаўнік — вучань”, вызначыла змест і структуру разумення педагогам вучня і самога сябе ў канфлікце з прадукцыйным і непрадукцыйным яго вырашэннем. Ёю ўстаноўлена, што настаўнікам з прадукцыйным вырашэннем канфлікту характэрны больш адекватныя суадносіны ацэнкі вучня і самаацэнкі, з непрадукцыйным — зніжанае ацэнка вучня спалучаецца з завышанай самаацэнкай.

Праблемы в ы х а в а н н я разглядаюцца ў даследаваннях А.А.Канавальчык “Педагогічны аналіз сацыяльна-псіхалагічных асаблівасцей школьнага класа”, М.Я.Кобрынскага “Лад жыцця як фактар фармавання асобы выхаванцаў інтэрнацкіх устаноў”, В.В.Мартынавай “Фармаванне грамадзянскасці ў падлеткаў у працэсе асваення сацыяльных роляў”, С.З.Рэўзіна “Фармаванне сацыяльна-педагогічнага комплексу”, І.А.Саўко “Выхаванне прафесійных інтарэсаў вучняў VIII—IX класаў на ўроках роднай мовы”.

А.А.Канавальчык раскрывае сутнасць сацыяльна-псіхалагічных своеасаблівасцей школьнага класа, вызначае іх асноўныя параметры (статусную структуру міжасобасных адносін, індэкс сацыяльнай ізаляцыі, узаемнасць і задаволенасць у зносінах, дынаміку персанальных адносін, мікрагрупавую дыферэнцыяцыю, асаблівасці матывацыі перавагі і рэфлексіўна-перцептыўныя групавыя інтарэсы); ажыццяўляе тыпалагізацыю школьных класаў на аснове спалучэння такіх фактараў, як эмацыянальна-дзелавыя адносіны, паспяховасць асноўнага віду дзейнасці і структура матывацыі перавагі. Аўтар прапануе метады, якія даюць магчымасць настаўніку праводзіць псіхалага-педагогічную дыягностыку класнага калектыву і вызначаць шляхі індывідуальнага падыходу да школьных класаў з улікам іх сацыяльна-псіхалагічных асаблівасцей.

М.Я.Кобрынскім створана мадэль працэсу фармавання асобы ва ўмовах здаровага ладу жыцця выхаванцаў інтэрнацкіх устаноў. Упершыню разглядаецца яго структура як самаразвіццёвай сістэмы, у якой самавыхаванне і самаарганізацыя вучняў становяцца іх патрэбай. Выдзяляюцца фактары навучальнай дзейнасці, працы, гульні, вольнага часу, якія вызначаюць педагогічны патэнцыял жыцця выхаванцаў (патрэбы, перакананне, мэты, ідэі, карысныя звычкі, вопыт). Разглядаюцца ўмовы здаровага ладу жыцця: высокі

ўзровень культуры, узаемасувязь педагогічнага кіраўніцтва і вучнёўскага самакіравання, узгодненасць медыцынскай, педагогічнай і псіхалагічнай дыягностык, спалучэнне асобнага і індывідуальнага ў навучанні і выхаванні, творчы характар дзейнасці педагогічнага калектыву.

В.В.Мартынавай раскрываецца сутнасць педагогічнага паняцця “грамадзянскасць”. Распрацаваная ёю сістэма ўключае 22 асноўныя для падлеткаў сацыяльныя ролі. Іх асваенне садзейнічае фармаванню грамадзянскіх адносін да саміх сябе (“Я і я”), свайго сям’і (“Я і сям’я”), школы (“Я і школа”), да тых, хто акружае (“Я і людзі”), Айчыны (“Я і Айчына”), планеты Зямля (“Я і планета Зямля”). Эксперыментальна апрабавана сацыяльна-педагогічная мадэль фармавання грамадзянскасці ў падлеткаў пры асваенні роляў. Яны ўключаюць мэты і задачы выхавання і самавыхавання грамадзянскіх якасцей; асноўныя сацыяльныя ролі падлеткаў у важнейшых сферах іх жыццядзейнасці; веды і ўменні, якія неабходны для асваення сацыяльных роляў; формы, метады і сродкі педагогічнай дзейнасці; крытэрыі сфармаванасці грамадзянскіх якасцей падлеткаў.

С.З.Рэўзіным распрацаваны і рэалізаваны на практыцы новы падыход да фармавання творчай асобы ва ўмовах сацыяльна-педагогічнага комплексу (СПК). Прыводзіцца сістэма варыятыўнасці навучальна-выхаваўчага працэсу школы адкрытага тыпу, вызначаюцца кваліфікацыйныя характарыстыкі і функцыянальныя абавязкі сацыяльнага і сямейнага педагогаў, кіраўніка класнай паралелі, кансультанта па выхаваўчай рабоце, школьнага псіхолога, намесніка дырэктара па навуковай працы. Створана структурная мадэль сацыяльна-педагогічнага комплексу, у якой вызначаны крытэрыі і прыкметы яе сфармаванасці, усталяваны сувязі паміж паказчыкамі выхаванасці чалавека і напрамкамі педагогічнай дзейнасці, знойдзены механізмы інтэграцыі намаганняў школы, сям’і, грамадскасці ў мікрапраёне.

І.А.Саўко тэарэтычна абгрунтавала і практычна даказала магчымасць выхавання прафесійных інтарэсаў школьнікаў на ўроках рускай мовы. Яна сцвярджае, што асноўнымі лінгвадыдактычнымі сродкамі выхавання прафесійных інтарэсаў з'яўляюцца тэматычны дыдактычны матэрыял, адпаведныя метады навучання і рэцыйна-арганізацыйна-навучальна-выхаваўчай работы. Аўтар вызначае ўмовы і змест працэсу выхавання прафесійных інтарэсаў вучняў VIII—IX класаў на ўроках роднай мовы.

Праблемы гісторыі педагогікі і педагогічнай думкі разглядаюцца ў дысертацыях В.С.Болбаса "Прагрэсіўныя маральна-выхаваўчыя ідэі прадстаўнікоў беларускай педагогічнай і грамадскай думкі XVI—XVII стст.", П.І.Ляута "Працоўнае выхаванне і навучанне ў школах Беларусі канца XVIII—XIX ст.", С.В.Снапкоўскай "Грамадска-педагогічны рух і педагогічная думка ў Беларусі (90-ыя гг. XIX ст. — 1917 г.)".

В.С.Болбасам вызначаны перадумовы і крыніцы распрацоўкі прагрэсіўных ідэй маральнага выхавання ў Беларусі ў эпоху Адраджэння, даследаваны этыка-педагогічныя погляды прадстаўнікоў педагогічнай і грамадскай думкі Беларусі XVI—XVII ст. (Ф.Скарыны, М.Гусоўскага, С.Буднага, В.Цяпінскага, Я.Намыслоўскага, С.Рысінскага, С.Полацкага і інш.), раскрыты мэты, змест і шляхі маральнага выхавання, якія знаходзілі адлюстраванне ў перадавой грамадскай і педагогічнай думцы краіны. Дарэчы нагадаць, што характэрнымі рысамі зместу маральнага выхавання былі: ярка выяўлены гуманістычны характар, дэмакратычная афарбоўка і арыентацыя на агульначалавечыя духоўныя каштоўнасці. Асноўныя шляхі і сродкі маральнага выхавання — метады пераканання з характэрнымі для яго сродкамі (навучанне, ўгаворванне, пропаведзі, тлумачэнне, павучанне), "прыкладу", маральнага прывучэння, заахвочвання і пакарання.

П.І.Ляута на аснове гісторыка-лагічнага аналізу паказвае абумоўленасць ідэй працоўнага выхавання і навучання комплексам эканамічных, сацыяльных, палітычных і культурных асаблівасцей развіцця грамадства. Ём выяўляюцца вядучыя тэндэнцыі развіцця поглядаў дзяржаў асветы і культуры Беларусі канца XVIII—XIX ст.: разгляд пытанняў працоўнага выхавання з пазіцый усебаковага развіцця асобы; пераход ад філасофска-абстрактнага да ўласна педагогічнага аналізу праблемы; устанаўленне погляду на працу як поліфункцыянальны сродак выхавання і метады навучання; узростанне цікавасці да традыцый народнага выхавання як крыніцы педагогічных ідэй. Выдзяляюцца галоўныя ўмовы, якія забяспечваюць іх ажыццяўленне ў практыцы работы школ: супадзенне інтарэсаў грамадства і палітыкі дзяржавы ў галіне адукацыі; забеспячэнне матэрыяльнай базы працоўнага выхавання і навучання; узровень распрацаванасці педагогічнай тэорыі; авалодванне настаўніцтвам педагогічнай і метадычнай культурай.

С.В.Снапкоўскай выяўлены вядучыя тэндэнцыі развіцця школьнай справы і педагогічнай думкі ў Беларусі ў 90-ыя гг. XIX ст. — 1917 г., рэгіянальныя асаблівасці народнай адукацыі ў некаторых губернях, розныя падыходы да праблемы беларусізацыі адукацыі, барацьба думак у педагогічнай журналістыцы па праблемах удасканалення навучальна-выхаваўчага працэсу ў пачатковых і сярэдніх школах (у ходзе чаго намяціліся два напрамкі ў развіцці педагогічнай думкі — афіцыйны і нацыянальны). Матэрыялы і вывады могуць выкарыстоўвацца пры напісанні падручнікаў і дапаможнікаў па гісторыі народнай адукацыі і культуры, грамадзянскай гісторыі Беларусі, спецкурсаў і лекцый па гісторыі педагогікі.

Пытанні школьнага асветы, кіраўніцкай дзейнасці педагогічным калектывам, павышэння кваліфікацыі настаўнікаў і іншых

катэгорый работнікаў раскрываюцца ў дысертацыях Н.А.Аб'шава "Кіраванне творчай дзейнасцю педагогічнага калектыву сярэдняй агульнаадукацыйнай школы", М.І.Запрудскага "Навукова-педагагічнае забеспячэнне павышэння кваліфікацыі настаўнікаў прыродазнаўча-матэматычных прадметаў", М.К.Каўша "Педагогічныя асновы кіраўніцкай дзейнасці органаў адукацыі па ўмацаванні здароўя школьнікаў", В.С.Рашэцка "Стмуляванне педагогічнай творчасці як фактар павышэння эфектыўнасці навучальнага працэсу", В.М.Ушаковай "Метады ўдасканалення падрыхтоўкі інжынерных кадраў у сістэме бесперапыннай адукацыі Рэспублікі Беларусь", С.А.Чайкуна "Сістэма падрыхтоўкі педагогічнага калектыву да дыферэнцыяцыі навучання", В.Р.Чарнавусавай "Індывідуальны падыход ва ўдасканальванні педагогічнага майстэрства настаўніка"

Н.А.Аб'шавым створана канцэпцыя кіравання школай, у якой адпаведна развіццю калектыву змяняюцца змест і стыль адміністрацыйнага і навуковага кіравання творчымі пошукамі настаўнікаў. Распрацавана метадыка вывучэння гатоўнасці педагогічнага калектыву да творчай дзейнасці, вызначаны функцыі дырэктара школы, яго намеснікаў, кіраўнікоў творчых груп, раскрыты ўмовы пераходу кіравання калектывнай творчай дзейнасцю ў самакіраванне. Для практыкі з'яўляюцца карыснымі распрацаваныя аўтарам метады кіравання даследчымі групамі настаўнікаў, выхавацеляў, формы стымулявання пошукаў педагогаў, сістэма атэстацыі педагогічных кадраў з улікам удзелу ў даследчай працы і прымянення заробтнай платы на дагаворнай і конкурснай асновах.

М.І.Запрудскім вызначаны структура і змест навучальна-метадычнага комплексу (ВМК) сродкаў навучання для павышэння кваліфікацыі настаўнікаў прыродазнаўча-матэматычных прадметаў, распрацаваны крытэрыі ацэнкі і ўмовы эфектыўнага выкарыстання ВМК дыдактычных

сродкаў у працэсе паслядыпломнай адукацыі педагогаў. Падрыхтаваны практычныя матэрыялы і рэкамендацыі для правядзення заняткаў з педагогамі на курсах і ў перыяд паміж імі. Створана праграма і прапанавана працэдура кваліфікацыйных экзаменаў настаўнікаў фізікі на першую і вышэйшую катэгорыі, даюцца рэкамендацыі па самаадукацыі педагогаў.

М.К.Коўш склаў тэарэтычную мадэль кіраўніцкай дзейнасці па ўмацаванні здароўя школьнікаў. Ём вызначаны адзіныя падыходы да аздараўленчай работы з боку розных структур і дыферэнцаваны іх функцыі (дыягнастычныя, аналітычныя, прагнастычныя, інструктыўна-метадычныя, адміністрацыйна-рэкамендацыйныя, стымулюючыя і карэкціруючыя), крытэрыі ацэнкі кіравання дзейнасцю ўстаноў адукацыі ў гэтай справе. На аснове матэрыялаў даследавання ён прапанаваў комплексную мэтавую галіновую праграму "Здароўе", паказаў канкрэтныя шляхі яе рэалізацыі сярод вучняў на ўзроўні вобласці, горада, раёна, установы адукацыі, укараніў у практыку дыягнастычны пашпарт здароўя школьніка, даў рэкамендацыі для вывучэння стану праводзімай работы і выканання праграмы навучання кіраўніцкіх кадраў.

В.С.Рашэцка распрацаваў сістэму мер па стымуляванні педагогічнай творчасці, што ўключае механізмы авалодвання метадамі даследавання, прагназавання і карэкцыі вынікаў педагогічнай дзейнасці. Ём абгрунтаваны выбар найбольш рацыянальных шляхоў, форм, метадаў і сродкаў стымулявання прадукцыйнай педагогічнай творчасці, якія заключаюцца ў стварэнні сітуацый пераасэнсавання асабістага вопыту на аснове параўнальна-супастаўляльнага аналізу і самааналізу вынікаў дзейнасці настаўнікаў. Гэты працэс разглядаецца як сістэма вырашэння педагогічных задач (сітуацыйных, тактычных, стратэгічных) і цеснага ўзаемадзеяння навукі і практыкі.

В.М.Ушакова абгрунтавала шматузроўневую мадэль сістэмы падрыхтоўкі інжынерных кадраў. У ёй ажыццяўляецца ўлік дыдактычных прынцыпаў навучання і галіновай спецыфікі дзейнасці сучаснага спецыяліста. Аўтар прапануе метадычны падыход да вызначэння новых напрамкаў падрыхтоўкі кадраў у ВНУ Рэспублікі Беларусь, указвае на магчымасці забеспячэння патрэб вытворчасці, своечасовае і аператыўнае абнаўленне зместу вышэйшай адукацыі.

С.А.Чайкун прапануе сістэму падрыхтоўкі педагогічнага калектыву да дыферэнцыяцыі навучання, якая ўключае: перспектывнае развіццё да 1996 г., фармаванне адзіных педагогічных пазіцый, зыходзячы з аналізу вопыту работы, змяненне зместу навучальна-выхаваўчага працэсу на аснове творчых пошукаў педагогаў і бесперапыннай дыягностыкі, укараненне даследчыцкага падыходу ў навучанні і выхаванні. Аўтарам выяўлены этапы фармавання педагогічнага калектыву пры падрыхтоўцы да дыферэнцыяцыі навучання: пачатковы, інтэграцыйны, пошукавы, даследчы, укараняльны. У кіраванні на кожным этапе выдзяляюцца яго функцыі: вядучыя — інфармацыйна-дыягнастычная, даследчая, арганізацыйная; карэктуючыя — стымулюючая, кансультацыйная, кардынуючая, аналітыка-карэктуючая, кантрольна-функцыянальная.

В.Р.Чарнавусава распрацавала канцэпцыю апераджальнага развіцця прафесійнай культуры педагогічнага калектыву ў адносінах да майстэрства настаўніка. Яна выявіла сутнасць індывідуальнага падыходу да кіравання павышэннем майстэрства настаўніка, паказала залежнасць паміж якасцямі асобы і педагогічнымі ўменнямі і навыкамі, а таксама вызначыла ўмовы, якія ўплываюць на эфектывнасць кіравання ўдасканаленнем педагогічнага майстэрства: пастаюнка і рэалізацыя новых перспектыв перад педагогічным калектывам; забеспячэнне высокага развіцця ўзроўню педагогічнай культуры маральных

і матэрыяльных перадумоў; творчая накіраванасць дзейнасці педагогічнага калектыву, дэмакратычны стыль кіравання ім.

Парадак падрыхтоўкі дысертацыі да абароны

Доктарская дысертацыя. Спецыялізаваны савет прымае дысертацыю да папярэдняга разгляду пры наяўнасці наступных дакументаў:

1. Заявы.
2. Асабовага лістка па ўліку кадраў з фотакарткай, заверанага па месцы работы (2 экз.).
3. Копіі дыплама кандыдата навук. Яна завяраецца натарыусам (1 экз.).
4. Аўтарэферата і дысертацыі (5 экз.). Усе іх экзemplяры падпісваюцца саіскальнікам на тытульным лісце дысертацыі і вокладцы аўтарэферата. Другі экзemplяр дысертацыі падаецца ў разбрашаваным выглядзе.
5. Заклучэння арганізацыі, у якой выконвалася дысертацыя ці да якой саіскальнік быў прымацаваны, з указаннем таго, кім і калі зацверджана тэма работы (у выглядзе выпіскі з пратакола пасяджэння кафедры ці некалькіх кафедраў, 1 экз.). Заклучэнне выдаецца саіскальніку не пазней як праз 3 месяцы з дня падачы навуковай працы для папярэдняй экспертызы.

6. Характарыстыкі з ацэнкай навукова-педагогічнай і вытворчай дзейнасці саіскальніка. Яна выдаецца па месцы яго асноўнай работы, падпісваецца кіраўніком арганізацыі і замацоўваецца гербавай пячаткай. На ёй указваецца дата выдачы (за 6 апошніх месяцаў работы саіскальніка, 2 экз.).

7. Чатырох паштовак з маркамі. На дзвюх указваецца адрас саіскальніка і на дзвюх — Спецсавета, у якім абараняецца дысертацыя. На адваротным баку паштоўкі з адрасам савета ў верхнім баку ўказваюцца прозвішча, імя, імя па бацьку саіскальніка і вучоная ступень, на якую ён прэтэндуе.

Навукова-метадычная камісія пры Спецсавеце Д 056. 07. 01 знаёміцца з дысертацыяй і робіць заклучэнне аб яе адпаведнасці наяўным спецыяль-

насцям. Пры неабходнасці праца накіроўваецца на экспертызу ў падраздзяленне (аддзяленне, аддзел, лабараторыю) Нацыянальнага інстытута адукацыі. Пасля таго як будзе зроблена заключэнне камісіі, яно разглядаецца і зацвярджаецца саветам, які назначае вядучую арганізацыю, кандыдатуры афіцыйных апанентаў, тэрмін абароны навуковай працы (усталявае дату ці нумар чаргі), дае дазвол на друкаванне аўтарэферата.

Афіцыйныя апаненты назначаюцца з ліку кампетэнтных у дадзенай галіне ведаў дактароў навук. Яны, як правіла, павінны быць з розных арганізацый. Толькі адзін з апанентаў можа быць членам Спецсавета.

Вядучая арганізацыя і афіцыйныя апаненты на аснове аналізу дысертацыі, аўтарэферата і работ, якія апублікаваны ў друку па тэме дысертацыі, падаюць Спецсавету водзвы ў 3 экзemplярах. У іх усталяваюцца актуальнасць тэмы, ступень абгрунтаванасці навуковых палажэнняў, вывадаў і рэкамендацый, іх дакладнасць і навізна, а таксама даецца заключэнне аб адпаведнасці патрабаванням Палажэння ВАК Рэспублікі Беларусь. Копіі пісьмовых водзываў афіцыйных апанентаў і вядучай арганізацыі ўручаюцца саіскальніку не пазней чым за 10 дзён да абароны дысертацыі. Па жаданні саіскальніка Спецсавет праводзіць абарону навуковай працы і пры адмоўных водзывах і заключэннях. Правядзенне абароны дазваляецца пры адсутнасці па ўважлівых прычынах толькі аднаго з афіцыйных апанентаў, які даў на дысертацыю станоўчы водзвы. У гэтым выпадку на пасяджэнні Спецсавета яго водзвы зачытваецца цалкам.

З дазволу Спецсавета аўтарэферат друкуецца на правах рукапісу аб'ёмам да 2 друкаваных аркушаў праз 1,5 інтэрвалу на той жа мове, на якой напісана праца.

Аўтарэферат па дысертацыі ў форме навуковага даклада не друкуецца. Ён аб'ёмам да 2 друкаваных аркушаў (праз 1,5 інтэрвалу) рассылаецца ў якасці аўтарэферата.

Кандыдацкая дысертацыя. Парадак падрыхтоўкі да абароны ў асноўным такі ж, як і па доктарскай. Але ёсць некаторыя асаблівасці:

1. У ліку дакументаў, што падаюцца ў Спецсавет, павінны быць копія дыплама аб заканчэнні вышэйшай навучальнай установы (яна ў 2 экзemplярах завяраецца нататарысам); пасведчанне аб здачы кандыдацкіх экзаменаў ці завераная копія атэстата дацэнта ці прафесара ў 1 экзemplяры.

2. Заключэнне арганізацыі, у якой выконвалася дысертацыя ці да якой саіскальнік быў прымацаваны, выдаецца яму не пазней як праз 2 месяцы з дня падачы неабходных дакументаў.

3. Спецсавет прымае навуковую працу да абароны не пазней як праз 2 месяцы з дня падачы дакументаў.

4. Да пасяджэння Спецсавета, на якім прымаецца дысертацыя да абароны, павінны быць вядомы вядучая арганізацыя і афіцыйныя апаненты (іх папярэдняю згоду адлюстроўваюць асабістыя подпісы кіраўніка арганізацыі і апанентаў на тытульным лісце другога экзemplяра машынапіснага тэксту аўтарэферата, што падрыхтаваны да размнажэння).

5. У аўтарэфераце павінны выкладацца асноўныя ідэі і вывады дысертацыі, паказаны ўклад аўтара ў праведзенае даследаванне, ступень навізны, тэарэтычная і практычная значнасць яго вынікаў. Звычайна рэкамендуецца наступны парадак размяшчэння частак і раздзелаў аўтарэферата, які характарызуе даследаванне:

1. Актуальнасць.
2. Выбар тэмы.
3. Аб'ект.
4. Прадмет.
5. Мэта.
6. Гіпотэза.
7. Задачы.
8. Метадалагічная аснова.
9. Вядучая (вядучыя) ідэі.
10. Метады.
11. База і этапы.
12. Навуковая навізна і тэарэтычная значнасць.
13. Практычная значнасць.

14. Дакладнасць і абгрунтаванасць.
15. Апрабацыя і ўкараненне вынікаў.

16. Палажэнні, якія выносяцца на абарону.

17. Структура і аб'ём дысертацыі.

18. Асноўны змест работы (г.зн. тое, што выкладзена ва ўводзінах, у кожнай главе і заключэнні).

19. Спіс публікацый аўтара па тэме.

20. Асабісты подпіс дысертанта (у правым баку пасля пераліку публікацый).

Тыповыя пралікі пры падрыхтоўцы дысертацый да абароны

Як паказвае практыка, саіскальнікі дапускаюць адны і тыя ж памылкі. Найбольш тыповымі з іх з'яўляюцца такія:

1. Тэма (назва) дысертацыі не раскрываецца ў палажэннях, якія выносяцца на абарону.

2. Палажэнні падаюцца вельмі каратка, схематычна, дэталёва не раскрываюцца і не паказваюць навуковага "твару" дысертанта, ягоных навуковых ідэй.

3. Навізна (тая інфармацыя, што атрымана саіскальнікам упершыню) і тэарэтычная значнасць (лаканічнае апісанне тых тэарэтычных палажэнняў і канцэпцый, якія распрацаваў дысертант) не адрозніваюцца, няўдала фармулююцца.

4. Не вытрымліваецца псіхалага-педагагічная тэрміналогія, замест агульнапрынятых тэрмінаў ужываюцца жыццёва-бытавыя словы ("рабяты" замест "вучні", "выхаванцы"; "варагаваць" замест "канфліктаваць"). Наогул парушаецца навуковы стыль перадачы і падачы напрацаваных матэрыялаў.

5. Вывады па раздзелах і заключэнне дысертацыі дакладна і ярка не перадаюць змест саміх глаў, што не дае магчымасці ўбачыць багацце навукова-даследчых і педагагічных вынікаў дысертанта, яго навуковых дасягненняў.

6. Няўмела, а часам і з памылкамі прымяняюцца метады матэматычнай статыстыкі.

7. Спіс літаратуры, што выкарыстаны пры напісанні дысертацыі, уключае кнігі, дысертацыі і артыкулы, якія не заўсёды адносяцца да тэмы саіскальніка. Даволі часта пералічваюцца састарэлыя крыніцы, нязначныя артыкулы з часопісаў ці нават газет. Літаратура афармляецца з памылкамі і парушэннямі прынятага стандарту.

8. Даволі многа сустракаецца арфаграфічных, сінтаксічных і стылістычных памылак.

9. І, нарэшце, самае слабае месца саіскальнікаў — няўменне праявіць творчасць пры напісанні змястоўнага і яркага аўтарэферата.

Якія пытанні магчымы ў час абароны дысертацыі

Часцей за ўсё прысутныя цікавяцца назвай дысертацыі, аб'ектам, прадметам, мэтай, гіпотэзай і задачай даследавання ("Чаму вы менавіта так, а не інакш сфармулявалі тэму даследавання?", "Як суадносіцца мэта даследавання з вядучай ідэяй?", "Як суадносяцца задачы даследавання з палажэннямі, якія выносяцца на абарону?", "Чаму няма сувязі паміж аб'ектам, прадметам і гіпотэзай даследавання?" і інш.).

Шмат пытанняў ставіцца па праблемах навуковай навізны і тэарэтычнай значнасці даследавання ("Што новае вы ўносіце ў педагагічную (псіхалагічную) навуку?", "Якія новыя ідэі вы абараняеце?", "Што новае вы ўнеслі ў дыдактыку (тэорыю выхавання, школьнаўства)?", "Якія новыя праблемы вы бачыце ў аспекце свайго даследавання?").

На кожнай абароне можна пачуць пытанні адносна практычнага выкарыстання вынікаў даследаванняў ("Якая катэгорыя работнікаў адукацыі можа выкарыстоўваць вашы ідэі і вывады?", "Якім чынам гэтыя ідэі і вывады можна выкарыстоўваць?", "Якая геаграфія прымянення вашай канцэпцыі?", "Ці можна выкарыстоўваць вашы вывады ў гарадской, сельскай школе і якім чынам?", "Ці можна вывады па агульнаадукацыйнай школе выкарыстоўваць у ліцэях і гімназіях?",

“Што рэкамендуеце вы органам адукацыі, Міністэрству адукацыі, ураду рэспублікі?”).

Кожны дысертант атрымлівае пытанні, якія звязаны з метадамі даследавання (“Назавіце метады, якія вы прымянялі пры даследаванні”, “Як вы выкарыстоўвалі метады анкетавання (незалежных характарыстык, вывучэння дакументаў, аналізу, экспертных ацэнак, матэматычнай статыстыкі і г.д.)”, “Як вы дакажаце дакладнасць (пэўнасць) вынікаў даследаванняў?”, “Якія паказчыкі эфектыўнасці вашай канцэпцыі навучання (выхавання)?”, “Якія крытэрыі эфектыўнасці эксперыменту вы вызначылі і як іх знаходзілі?”, “Якімі метадамі фіксавалі змяненні ў навучанні і навучанасці школьнікаў?”, “Якімі метадамі

фіксавалі змяненні ў выхаванасці і выхоўваемасці школьнікаў?”, “Якія дыягнастычныя (матэматычныя) метады даследавання выкарыстоўвалі?”, “Колькі вучняў было ў эксперыментальных і кантрольных класах?” і інш.).

Нарэшце, задаюцца пытанні, што тычацца розных падыходаў да тэмы даследавання. Яны правяраюць агульны круггляд і эрудыцыю дысертанта (“Як суадносяцца нацыянальнае і агульначалавечае ў змесце адукацыі (выхавання)?”, “Нацыянальны аспект адукацыі. Як вы яго разумеете?”, “Як вы трактуеце нацыянальны аспект выхавання?”, “Чым адрозніваецца індывідуальны падыход ад індывідуальнай работы?” і інш.).

РЕПОЗИТОРИЙ